

Juridiska institutionen
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

Ett harmoniserat designskydd
– Nya förutsättningar för svenskt näringsliv

Pontus Danielson

Programmet för juris kandidatexamen

Tillämpade studier, 10 poäng

Sommaren 2002

Handledare: Ulf Petrusson

Sammanfattning

Design blir ett allt viktigare konkurrensmedel i näringslivet. I Sverige kan design skyddas specifikt genom institutet mönsterrätt, reglerat genom mönsterskyddslagen. Inom EU harmoniseras just nu skyddet för design på flera nivåer. Dels har ett EG-direktiv om mönsterskydd medfört omfattande förändringar av mönsterskyddslagen, dels införs genom EG-förordningen om gemenskapsformgivning en ny form av designskydd på europeisk nivå. Reglerna har utformats för att i så hög grad som möjligt tillgodose industrins behov av ett ändamålsenligt och starkt designskydd, sett i sitt rätta kommersiella sammanhang.

På nationell nivå utökas det skyddsbara området och mönsterrätten blir starkare. Den kanske viktigaste förändringen är att mönsterskyddslagens strikta nyhetskrav mjukas upp. Nyhetsbedömningen begränsas till vad de aktuella fackkretsarna inom EES-området rimligen kunde ha kännedom om. En ettårig nyhetsfrist införs, vilket skapar möjligheter att testa en produkt på marknaden innan ett registreringsförfarande inleds. Nya skyddskrav införs, bl.a. för sammansatta produkter, men det är tänkbart att dessa inte får speciellt stor betydelse i praktiken. Ensamrätten utökas till att omfatta all användning av den skyddade designen. Samtidigt tas systemet med PRV:s förprovning bort, vilket ökar betydelsen av egna utredningar och juridisk rådgivning i designskyddsfrågor.

På europeisk nivå införs ett skydd för gemenskapsformgivning. Skyddet innehåller i princip samma materiella bestämmelser som direktivet. Gemenskapsformgivning skyddas inom hela EU dels genom ett starkare skydd som uppstår efter registrering, dels genom ett svagare efterbildningsskydd som uppstår då designen görs tillgänglig för allmänheten. Registrerad gemenskapsformgivning blir ett viktigt alternativ till nationellt skydd när företag skall kommersialisera designade produkter på den europeiska marknaden. Det oregistrerade skyddet är en nyhet för svenskt näringsliv. Dess speciella karaktär underlättar framförallt verksamheten i branscher där produkterna har kort livslängd, men det kan också användas som ett komplement till det starkare skyddet.

Den nya gemenskapsformgivningen tillsammans med den förändrade mönsterrätten skapar nya sätt att skydda design och gör att det blir allt viktigare att upprätta en strategi innan en kommersialisering inleds.

Innehållsförteckning

1	INLEDNING.....	6
1.1	INTRODUKTION	6
1.2	SYFTE	6
1.3	AVGRÄNSNING.....	7
1.4	METOD	7
1.5	DISPOSITION.....	7
2	DESIGNENS BETYDELSE I SAMHÄLLET	9
2.1	DESIGNENS FUNKTIONER.....	9
2.2	STATLIG UPPMÄRKSAMHET	10
2.3	BEHOVET AV RÄTTSLIGT SKYDD.....	10
3	SVENSK MÖNSTERRÄTT FÖRE HARMONISERINGEN	12
3.1	ALLMÄNT.....	12
3.2	SKYDDETS UPPKOMST	12
3.3	DET SKYDDSBARA OMRÅDET	13
3.4	SKYDDSKRAV.....	13
3.4.1	<i>Nyhetskravet</i>	<i>13</i>
3.4.2	<i>Skillnadskravet</i>	<i>14</i>
3.5	SÄRSKILDA HINDER	14
3.6	INNEHÅLL OCH SKYDDSOMFÅNG	15
3.7	INSKRÄNKNINGAR	15
3.8	SKYDDSTID	15
3.9	RÄTTSHAVARE.....	16
3.10	MÖNSTERRÄTT SOM FÖRMÖGENHETSOBJEKT.....	16
3.11	HÄVNING AV MÖNSTERREGISTRERING.....	16
3.12	SANKTIONER	17
4	RÄTTSUTVECKLINGEN INOM EUROPEISKA UNIONEN.....	18
4.1	MÖNSTERDIREKTIVET.....	18
4.2	DEN SVENSKA MÖNSTERUTREDNINGEN.....	19
4.3	EG-FÖRORDNINGEN OM GEMENSKAPSFORMGIVNING	20
5	MÖNSTERDIREKTIVETS PÅVERKAN PÅ SVENSK RÄTT.....	21
5.1	ALLMÄNT.....	21

5.2	SKYDDETS UPPKOMST	21
5.3	DET SKYDDSBARA OMRÅDET	22
5.4	SKYDDSKRAV.....	23
5.4.1	<i>Nyhetskravet</i>	23
5.4.2	<i>Kravet på särprägel</i>	24
5.4.3	<i>Allmänt tillgängligt</i>	24
5.4.4	<i>Särskilda skyddskrav</i>	25
5.5	SÄRSKILDA HINDER	26
5.6	INNEHÅLL OCH SKYDDSSOMFÅNG	26
5.7	INSKRÄNKNINGAR	27
5.8	SKYDDSTID	28
5.9	HÄVNING AV MÖNSTERREGISTRERING.....	28
6	EG-FÖRORDNINGEN OM GEMENSKAPSFÖRMÖGENHETSREGISTERINGSFÖRORDNINGEN	29
6.1	ALLMÄNT.....	29
6.2	SKYDDETS UPPKOMST	29
6.2.1	<i>Det oregistrerade skyddets uppkomst</i>	30
6.2.2	<i>Det registrerade skyddets uppkomst</i>	30
6.3	DET SKYDDSBARA OMRÅDET	31
6.4	SKYDDSKRAV.....	31
6.4.1	<i>Nyhetskravet</i>	32
6.4.2	<i>Kravet på särprägel</i>	32
6.4.3	<i>Allmänt tillgängligt</i>	32
6.4.4	<i>Särskilda skyddskrav</i>	33
6.5	SÄRSKILDA HINDER	33
6.6	INNEHÅLL OCH SKYDDSSOMFÅNG	34
6.7	INSKRÄNKNINGAR	35
6.8	SKYDDSTID	35
6.9	RÄTTSHAVARE.....	36
6.10	GEMENSKAPSFÖRMÖGENHETSREGISTERINGSFÖRORDNINGEN SOM FÖRMÖGENHETSOBJEKT.....	36
6.11	OGILTIGHETSFÖRKLARING	36
6.12	DOMSTOLSPROCESSER OCH SANKTIONER.....	37
7	HARMONISERINGENS STRATEGISKA KONSEKVENSER	39
7.1	DEN SVENSKA MARKNADEN	39
7.1.1	<i>Nya branscher</i>	39
7.1.2	<i>De allmänna skyddskraven mjukas upp</i>	40
7.1.3	<i>Vilken betydelse får de särskilda skyddskraven?</i>	41

7.1.4	<i>Anmälning istället för förprovning</i>	42
7.1.5	<i>En starkare mönsterrätt</i>	43
7.2	DEN EUROPEISKA MARKNADEN.....	44
7.2.1	<i>Valet mellan gemenskapsformgivning och nationellt designskydd</i>	44
7.2.2	<i>Den oregistrerade gemenskapsformgivningen</i>	46
7.3	AVSLUTNING.....	47
8	KÄLLFÖRTECKNING	48
8.1	OFFENTLIGT TRYCK	48
8.2	LITTERATUR.....	48
8.3	RÄTTSPRAXIS.....	49

BILAGOR:

- A. Europaparlamentets och Rådets direktiv 98/71/EG av den 13 oktober 1998 om mönsterskydd
- B. Rådets förordning (EG) nr 6/2002 av den 12 december 2001 om gemenskapsformgivning

1 Inledning

1.1 Introduktion

Design har länge varit ett viktigt konkurrensmedel när det gäller försäljning av t.ex. kläder, möbler eller andra estetiskt utformade bruksvaror. Men även i nya tekniska branscher, där den explosiva tekniska utvecklingen snabbt pressar ned priserna, blir design en allt mer betydelsefull faktor för att uppnå kommersiell framgång. För att stimulera till nyskapande och möjliggöra en kommersiell omsättning av design, har i de flesta länder införts ett juridiskt skydd som ger formgivaren en ensamrätt att använda den design han skapar. Teoretiskt sett kan olika immateriella rättigheter åberopas, men den form av lagstiftning som specifikt är avsedd för design är vad som i Sverige kallas mönsterrätt.

I en alltmer globaliserad ekonomi försvåras näringsverksamhet av skillnader i lagstiftningen mellan länder. På flera nivåer i världen sker därför en successiv tillnärmning, en harmonisering, av lagstiftningen. Det huvudsakliga syftet är att skapa en så effektiv konkurrens som möjligt. I Europa är harmoniseringssträvandena mest påtagliga inom ramen för EU. Liksom inom andra områden pågår en harmonisering av designskyddet. Efter en lång tids förhandlingar har EU slutligen antagit både ett direktiv och en förordning som skapar ett enhetligt designskydd inom hela EU.

Med anledning av det s.k. mönsterdirektivet trädde lagändringar av den svenska mönsterskyddslagen i kraft den 1 juli 2002. De nya förutsättningarna för att skydda design får högst påtagliga konsekvenser för den svenska mönsterrätten. Genom förordningen om gemenskapsformgivning införs helt nya möjligheter att skydda design på en internationell nivå. En av de viktigaste nyheterna är att en helt ny form av oregistrerat designskydd införs.

1.2 Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att utreda vilka konsekvenser den europeiska harmoniseringen av designskyddet får för svenska företag och formgivare. Uppsatsen fokuserar därför på mönsterdirektivet samt förordningen om gemenskapsformgivning. Uppsatsen

innehåller dels en strikt juridisk analys av hur det svenska rättsläget förändras på grundval av harmoniseringen, dels en diskussion innehållande mer strategiska och affärs-mässiga överväganden.

1.3 Avgränsning

Uppsatsen omfattar endast den för design specifika skyddsform som i Sverige kallas mönsterrätt. Skydd genom andra immateriella rättigheter behandlas inte. Jag går inte närmare in på den svenska mönsterutredningens slutbetänkande angående förslag till ny formskyddslag och förslag att Sverige ansluter sig till Genève-avtalet till Haag-arrangemanget om registrering av mönster. Inte heller beaktar jag andra internationella konventioner, såsom Pariskonventionen om industriellt rättsskydd.

1.4 Metod

Vid arbetet med uppsatsen har jag analyserat olika rättskällor, framförallt offentligt tryck och litteratur. Eftersom uppsatsen är inriktad på ett framtida regelverk har jag inte beaktat rättspraxis i större utsträckning och i annat syfte än att skapa mig förståelse för hur den gamla mönsterskyddslagen fungerade. Vid arbetet har jag haft stor nytta av olika myndigheters och organisationers webbsidor.

1.5 Disposition

De följande tre kapitlen ger en *bakgrund* till rättsharmoniseringen. Jag börjar med att i kapitel 2 ge en allmän introduktion till designens roll i näringslivet och betydelsen av ett starkt designskydd. I kapitel 3 redogör jag översiktligt för den gamla svenska mönsterskyddslagen som den såg ut före den 1 juli 2002. Därefter, i kapitel 4, beskriver jag den rättsliga utvecklingen inom EU och de lagstiftningsåtgärder som följde i Sverige.

De två följande kapitlen innehåller en *rättslig analys* av hur möjligheterna att skydda design förändras med anledning av harmoniseringen. I kapitel 5 behandlar jag först

mönsterdirektivets påverkan på den svenska mönsterskyddslagen. Därefter redogör jag i kapitel 6 för den huvudsakliga strukturen i förordningen om gemenskapsformgivning.

Det avslutande kapitlet 7 innehåller en *diskussion* om hur de rättsliga förändringarna påverkar svenska företags strategiska möjligheter att skydda och kommersialisera design, både på den svenska och på den europeiska marknaden.

2 Designens betydelse i samhället

De bruksvaror vi använder oss av idag är nästan alla resultatet av en designinsats. Det kan till exempel röra sig om verktyg, kläder, textilier, skor och möbler men också bilar och inredningsdetaljer. Design, eller formgivning, har i dagens samhälle kommit att få en allt större betydelse och har ett flertal viktiga funktioner. Samtidigt har de juridiska möjligheterna att ta tillvara formgivarnas ekonomiska intressen hamnat i fokus.

2.1 Designens funktioner

Ur ett ekonomiskt perspektiv är design framförallt betydelsefullt i konkurrens- och marknadsföringshänseende. Design har blivit ett allt viktigare medel i syfte att skapa en marknad för en viss produkt. Många produkter är medvetet formgivna för att svara mot vissa behov, t.ex. ergonomiska, funktionella eller estetiska. Att produkten är formgiven på ett särskiljande sätt har också kommit att få en ökande betydelse vid dess marknadsföring. Med designens hjälp kan produkten ges en särprägel och identitet som skiljer den från konkurrerande varor med motsvarande teknik och prestanda. Denna utveckling förstärks av att skilda produkter inom ett visst produktområde rent funktionsmässigt blir allt mer likvärdiga.¹ Exempelvis ökar antalet branscher där olika tillverkares produkter har likartad teknisk prestanda i takt med den snabba tekniska utvecklingen. Då tekniska funktioner inte längre är avgörande konkurrensfördelar, förskjuts tyngdpunkten mot pris, prestanda och design.²

Design är betydelsefullt även ur ett kulturellt perspektiv. Utformningen av bruksvaror som möbler, glas och porslin uppmärksammas i allt större omfattning som en kulturuttryck vid sidan av t.ex. måleri och skulptur. Bruksvaror är en del av vår omgivning. Denna typ av design påverkar därför människans estetiska upplevelser i större utsträckning än traditionella konstformer.

¹ SOU 2001:68 s. 83.

² Suthersanen, Design Law in Europe, s. 15–17.

2.2 Statlig uppmärksamhet

Under de senaste åren har staten uppmärksammat designens ökande betydelse. 1998 redovisade regeringen ett handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design.³ Syftet var att ta initiativ för en samlad politik för området. Men handlingsprogrammet ansågs otillräckligt och en ny utredning tillsattes något år senare. Resultatet, som presenterades 2000, innebar en samlad belysning av designområdet och ett fastställande av statens åtaganden på området. Av generellt intresse är att man anser det viktigt att synliggöra form- och designfrågor i samhället, stimulera små och medelstora företag att i ökad utsträckning anlita professionell designkompetens samt förbättra det internationella form- och designarbetet för att skapa förutsättningar att främja exporten av svensk designkompetens.⁴

2.3 Behovet av rättsligt skydd

När tekniken bakom en vara är billig och lättillgänglig kan det vara mycket lönsamt att plagiera utseendet på de varor som säljer bra. Då slipper man dryga kostnader för produktutformning och man kan dra nytta av säljkraften i den befintliga designen. Det är stor risk att plagiering blir negativt för originalproducentens verksamhet. Om samma design används av konkurrenterna, förlorar originalproducenten den konkurrensfördel designen innebär. De egna försäljningssiffrorna riskerar att sjunka och det egna varumärkets kvalitetsrykte äventyras. Det blir därmed svårare att få de intäkter som är tänkta att kompensera kostnader för t.ex. produktutveckling.

Designens ökande betydelse i näringslivet och risken för plagiat gör att formgivarna och industrin behöver ett starkt och ändamålsenligt ensamrättsskydd för sina alster. Runt om i världen finns det olika system för skydd av design. Det finns både lagstiftning som specifikt skyddar design, och lagstiftning vars huvudsakliga syfte inte är att skydda just design, men vars effekt blir sådan. Båda typerna av lagstiftning anses dock tillhöra rätts-

³ Prop. 1997/98:117.

⁴ SOU 2000:75 s. 230 f.

området immaterialrätt. De immaterialrättsliga skyddsformerna kan sägas ha som huvudsakligt syfte att verka som incitament till skapande. Genom immaterialrätten tillförsäkras formgivare, upphovsmän och uppfinnare ekonomiska, och i viss mån även ideella, rättigheter till sina verk. Därmed kan de hindra andras exploatering av sina verk eller uppfinningar och har möjlighet att utnyttja dem kommersiellt, antingen på egen hand, genom licensiering eller genom överlåtelse av samtliga rättigheter.

I Sverige kan framställda varors utformning skyddas specifikt genom mönsterrätt och mer generellt genom upphovsrätt och varumärkesrätt. De olika immaterialrätterna skyddar ett och samma alster men ur olika aspekter. Man kan också tänka sig patenträtt, men då fokuserar man på varans tekniska utformning, inte dess design. En allmän immaterialrättslig princip är att mönsterrätt inte utesluter samtidigt skydd genom andra immateriella rättigheter.⁵ Man brukar i detta sammanhang tala om dubbelt eller flerdubbelt skydd. Det kan nämnas att det även finns möjligheter att hindra oacceptabelt handlande från marknadsföringssynpunkt genom bestämmelser i marknadsföringslagen.⁶ Denna uppsats behandlar inte fortsättningsvis andra immaterialrättsliga skyddsformer än den för design specifika skyddsform som i Sverige benämns mönsterrätt.

⁵ Se t.ex. EG-förordningen om gemenskapsvarumärken, art. 96.

⁶ Om flerdubbelt skydd, se Hag, Designskydd.

3 Svensk mönsterrätt före harmoniseringen

Som medlem i EU påverkas Sverige mycket starkt av den rättsutveckling som pågår inom unionen, så även på designskyddsområdet. För att kunna förstå och analysera de genomgripande förändringar den europeiska harmoniseringen medför på svenska företags möjligheter att skydda design, måste man ha en uppfattning om den svenska mönsterrätten som den såg ut innan reglerna harmoniserades. Nedan redogörs för mönsterskyddslagens struktur som den såg ut före den 1 juli 2002, det datum då lagstiftningskonsekvenserna av mönsterdirektivet trädde i kraft i Sverige.

3.1 *Allmänt*

I Sverige har design sedan länge skyddats genom bestämmelser i mönsterskyddslagen (1970:485). Tillämpningsföreskrifter finns i mönsterskyddsförordningen (1970:486). Mönsterskyddslagen tillkom efter ett omfattande nordiskt lagstiftningssamarbete.⁷

3.2 *Skyddets uppkomst*

Den svenska mönsterrätten var strängt formbunden. Ensamrätt erhöles först efter ett formaliserat ansökningsförfarande hos registreringsmyndigheten Patent- och Registreringsverket (PRV). När ansökan lämnats in blev den föremål för en förprövning i syfte att undersöka om lagens registreringskrav var uppfyllda. Detta innebar att PRV ex officio skulle granska en ansökan både i formellt och materiellt hänseende. Enligt mönsterskyddsförordningen och PRV:s föreskrifter gick förprövningen ut på att fastställa om det sökta mönstret gjorde intrång i ett i Sverige redan registrerat mönster eller ett tidigare registrerat men avfört mönster. Efter förprövningen följde ett två månaders invändningsförfarande innan ansökan eventuellt bifölls.

⁷ Se SOU 1965:61 och prop. 1969:168.

Första halvåret 2002 var ansökningsavgiften för en klass 1 500 kr. Varje ytterligare klass kostade 500 kr. Avgiften avsåg registrering under 5 år. Förnyelseavgiften var 2 200 kronor per femårsperiod.

3.3 *Det skyddsbara området*

Det som kunde skyddas av mönsterskyddslagen, mönster, definierades som ”förebilden för en varas utseende eller för ett ornament”. Med vara avsågs fysiska föremål som tillverkades och såldes separat.⁸ Det saknade betydelse om mönstret avsåg nytta eller prydnad. Mönstret kunde vara både två- och tredimensionellt. Det som avsågs var både en varas yttre form, utseendet, och dess invändiga form. Med ornament avsågs ett mönster som var avsett att användas till dekorerings av varor, t.ex. dekoren på hushållspapper, tyger, tapeter m.m. De största delen av de mönsteransökningar som gjordes under de sista åren de gamla reglerna gällde avsåg s.k. industridesign och nyttomönster som byggelement, fordon, förpackningar, hushållsartiklar, verktyg, etc.⁹

3.4 *Skyddskrav*

Det fanns två huvudsakliga krav för att uppnå mönsterrätt: nyhetskravet respektive skillnadskravet. I lagtexten uttrycktes det så att mönstret skulle ”skilja sig väsentligt” från det som var ”känt” dagen före registreringsansökan. Dessutom skulle mönstret vara ett resultat av formgivarens egen prestation.¹⁰

3.4.1 **Nyhetskravet**

Som känt ansågs allt som blivit allmänt tillgängligt, även en till PRV inkommen, men ännu inte offentliggjord, patent-, varumärkes- eller mönsterrättsansökan. Liksom inom

⁸ Prop. 1969:168 s. 144.

⁹ Koktvedgaard/Levin, Lärobok i immaterialrätt, s. 277 f.

¹⁰ Prop. 1969:168 s. 63 f.

patenträtten var nyhetskravet objektivt och absolut. Mönstret måste alltså vara nytt för alla i hela världen. Det stränga nyhetskravet lindrades något genom bestämmelser om konventionsprioritet, införda genom Pariskonventionen om industriellt rättsskydd. Prioritetsbestämmelserna gjorde det möjligt att ansöka om designskydd i flera länder inom en frist av sex månader, utan hinder av nyhetskravet. Ett mönster kunde också uppnå skydd trots att det hade gjorts allmänt tillgängligt om detta hade skett till följd av uppenbart missbruk i förhållande till sökanden under en period av sex månader innan dagen för ansökan om registrering.

3.4.2 Skillnadskravet

Kravet på väsentlig skillnad ("mönsterhöjd") skulle tillämpas strängt.¹¹ Det var alltså inte tillräckligt att mönstret skilde sig från tidigare kända mönster utan det måste ha förelegat en väsentlig skillnad. Avgörande var om det sökta mönstret gjorde ett nytt helhetsintryck. Allmänt förekommande s.k. banala mönster var uteslutna från mönsterskydd.¹²

3.5 Särskilda hinder

I den s.k. hinderkatalogen uppräknades ett antal omständigheter som hindrade registrering eller utgjorde grund för hävning av en mönsterregistrering. Ett absolut registreringshinder var att ett mönster inte fick registreras om mönstret eller dess utnyttjande stred mot goda seder eller allmän ordning. De relativa registreringshindren innebar att ett mönster inte fick registreras om det i mönstret *utan tillstånd* intagits:

- en beteckning som hänsyftade på svenska staten,
- vissa kännetecken som hänsyftade på annan än mönsterhavaren, t.ex. en beteckning för en ideell förening, annans firma eller ett varukännetecken,
- ett mönster som kunde uppfattas som titel på eller kränkte annans upphovsrättsligt skyddade verk, eller

¹¹ Prop. 1969:168 s. 71 ff.

¹² SOU 1965:61 s. 124.

- något som inte väsentligen skilde sig från ett annat registrerat mönster.

3.6 *Innehåll och skyddsomfång*

Mönsterrätt innebar en ensamrätt att kommersiellt utnyttja ett skyddat mönster. Ingen annan än mönsterhavaren fick utnyttja mönstret yrkesmässigt genom att tillverka, införa till Sverige, bjuda ut, saluhålla, överlåta eller hyra ut en vara, vars utseende inte *väsentligen skilde sig* från mönstret eller som i sig hade upptagit något som inte väsentligt skilde sig från detta. Skyddsomfånget var alltså identiskt med skyddsförutsättningarna genom kravet på väsentlig skillnad. Inom svensk rätt gällde som huvudregel att skillnadskravet var mindre strängt, och därmed skyddsomfånget mindre, inom mönstertäta branscher.¹³ En viktig begränsning var att ensamrätten endast omfattade varor av samma eller liknande slag som dem för vilka mönstret registrerats.

3.7 *Inskränkningar*

Det fanns ett fåtal inskränkningar i mönsterrätten. Privata utnyttjanden föll utanför. Mönsterrätten till enskilda exemplar av varor konsumerades när de släpptes ut på marknaden i Sverige eller i ett annat EES-land av mönsterhavaren eller med hans tillstånd. Det fanns också vissa inskränkande regler om för användarrätt, luftfartyg och tvångslicenser.

3.8 *Skyddstid*

En mönsterregistrering gällde under en period av fem år, räknat från den dag då ansökan gjordes. En registrering kunde förnyas för ytterligare två femårsperioder, d.v.s. den maximala skyddstiden var 15 år.

¹³ Se bl.a. NJA 1980 s. 575 och NJA 1990 s. 168.

3.9 Rättshavare

Rätten att ansöka om och eventuellt beviljas mönsterrätt tillkom den som skapat mönstret eller den som rätten överlåtits till. Det saknades regler om rätten till arbetstagares mönster. En allmän uppfattning var dock att det även utan avtal gjordes en relativt omfattande överlåtelse till arbetsgivaren för verksamheten där mönstret skapats.

3.10 Mönsterrätt som förmögenhetsobjekt

Själva mönsterrätten var en förmögenhetsrätt som både kunde överlåtas och licensieras. Det saknades tvingande regler vid licensiering av mönsterrätt. En dispositiv bestämmelse innebar att en licenstagare måste ha medgivande i licensavtalet för att få vidareöverlåta sina rättigheter. Detta gällde dock inte vid överlåtelse av en hel rörelse där mönsterrätten ingick.

3.11 Hävning av mönsterregistrering

En mönsterregistrering kunde hävas av en domstol om mönstret visade sig ha registrerats trots att registreringskraven inte var uppfyllda och registreringshindret fortfarande bestod. Hävning aktualiserades främst som försvar mot ett påstått mönsterintrång. Talan som grundades på att registrering meddelats för annan än den som var berättigad därtill, fick föras endast av den som påstod sig vara berättigad till mönstret. Sådan talan skulle väckas inom ett år efter det att käranden fick kännedom om registreringen. I övriga fall fick talan föras av var och en som led förfång av registreringen. Någon frist fanns då inte utan talan kunde väckas under hela registreringens giltighetstid. Rättsverkningarna vid hävning av en mönsterregistrering inträdde som huvudregel redan från registreringstillfället. En mönsterregistrering kunde inte hävas i fråga om en del av mönstret, vilket också fick till följd att ett registrerat mönster inte kunde ändras på begäran av innehavaren.¹⁴

¹⁴ SOU 1965:61 s. 300.

3.12 Sanktioner

De sanktioner som kunde aktualiseras vid mönsterintrång var böter eller fängelse, förbud vid vite mot fortsatt utnyttjande och skadestånd. Skadestånd kunde i den mån det var skäligt dömas ut även om den som hade gjort ett mönsterintrång inte känt till att någon annan haft ensamrätt till det utnyttjade mönstret. En domstol hade möjlighet att göra en s.k. intrångsundersökning i syfte att säkra bevisning om intrånget.

4 Rättsutvecklingen inom Europeiska Unionen

Inom EU har man länge diskuterat en harmonisering av medlemsländernas skydd för design. 1991 presenterade EU-kommissionen ”Green Paper on the Legal Protection of Industrial Design”¹⁵, vilket 1993 följdes upp av förslag till dels ett direktiv om ett harmoniserat nationellt mönsterskydd i medlemsstaterna (mönsterdirektivet)¹⁶, dels en förordning om gemenskapsformgivning.¹⁷

4.1 Mönsterdirektivet

Det slutliga mönsterdirektivet¹⁸ antogs under hösten 1998 och skulle ha varit implementerat i medlemsländernas lagstiftning senast i oktober 2001. Syftet med direktivet var att skapa ett effektivt och enhetligt designskydd inom medlemsstaterna. Enligt direktivets ingress inverkar de stora skillnaderna i medlemsstaternas designskydd negativt på uppbyggandet av den inre marknaden och dess funktion när det gäller designskyddade varor. Utgångspunkten var att undanröja skillnader som kan snedvrída konkurrensen på den inre marknaden. Man resonerade utifrån ett s.k. ”*design approach*”, där hänsyn togs till designens funktion på marknaden som ett marknadsföringsinstrument. Vidare beaktades subsidiaritetsprincipen men också lagstiftningsarbetet med den kommande EG-förordningen om gemenskapsformgivning, varför man inte ansåg det nödvändigt att åstadkomma en fullständig tillnärmning av medlemsstaternas designskydd. Tillnärmningen begränsades till de nationella bestämmelser som ansågs ha störst påverkan på den inre marknadsfunktion. Medlemsstaterna fick t.ex. behålla sin frihet att lagstifta om ansvar, ersättningskyldighet, förfaranderegler vid registrering, förnyelse och ogiltigförklaring samt regler om rättsverkan av ogiltigförklaring.

¹⁵ III/F/5131/91/EN.

¹⁶ COM (93) 344 final.

¹⁷ COM (93) 342 final.

¹⁸ Europaparlamentets och Rådets direktiv 98/71/EG av den 13 oktober 1998 om mönsterskydd.

En fråga som diskuterades ingående, och som gjorde att förhandlingarna om direktivet drog ut på tiden, var frågan om designskydd för bilreservdelar. Man lyckades inte enas om en lösning och reservdelar uteslöts helt från direktivet, se artikel 14. Senast den 28 oktober 2004 ska kommissionen lägga fram en analys av vilka följder direktivet medfört för gemenskapens industri, artikel 18. Ett år därefter ska ett förslag med ändringar i direktivet vad gäller framförallt reservdelar läggas fram.

4.2 Den svenska mönsterutredningen

1999 tillsatte regeringen en utredningskommitté att lämna förslag till hur mönsterdirektivet skulle genomföras i svensk rätt. Enligt utredningsdirektiven skulle utredaren även göra en allmän översyn av mönsterskyddslagen och eventuellt lämna förslag till en helt ny mönsterskyddslag.¹⁹ I ett delbetänkande som presenterades 2000 föreslogs dels de ändringar i mönsterskyddslagen som ansågs nödvändiga för att implementera mönsterdirektivet, dels vissa ändringar beträffande registreringsförfarandet.²⁰ Utredningen fortsatte dock med den allmänna översynen av mönsterskyddslagen och presenterade 2001 slutbetänkandet "Förslag till formskyddslag".²¹

På grundval av förslagen i delbetänkandet och i viss mån även slutbetänkandet lade regeringen 2002 fram en proposition med förslag till ändringar av mönsterskyddslagen i syfte att implementera mönsterdirektivet i svensk rätt.²² Förslaget innehöll också ändringar vad gäller registreringsförfarandet. Lagändringarna antogs oförändrade av riksdagen och trädde i kraft den 1 juli 2002.

De allmänna övervägandena i slutbetänkandet samt förslaget till ny formskyddslag har ännu inte föranlett några lagstiftningsförslag från regeringens sida. Det som föreslås i slutbetänkandet är framförallt vissa formella förändringar i ansökningsförfarandet, införandet av ett administrativt hävningsförfarande och lättnader i beviskravet vid intrångs-

¹⁹ Dir. 1999:27.

²⁰ SOU 2000:79.

²¹ SOU 2001:68.

²² Prop. 2001/02:121.

processer. Ett viktigt förslag är också att Sverige ansluter sig till Genève-avtalet till det s.k. Haagarrangemanget om registrering av mönster, en möjlighet att ansöka om mönster-skydd i flera länder genom en enda central ansökan. På grund av mönsterdirektivets tvingande verkan på svensk rätt innehåller slutbetänkandet i princip inga materiella förändringar jämfört med den anpassade mönsterskyddslagen. Det ska också nämnas att inga lagstiftningsåtgärder föreslås angående den omdiskuterade frågan om designskydd för reservdelar. Istället föreslås att man inväntar kommissionens enhetliga lösning.²³

4.3 EG-förordningen om gemenskapsformgivning

Det kom att dröja innan en förordning antogs. Det ursprungliga förslaget byttes ut bl.a. på grund av formella fel i beslutsprocessen. Efter en lång tid av förhandlingar antogs en förordning om gemenskapsformgivning i slutet av 2001.²⁴ Förordningen trädde i kraft den 6 mars 2002. I ingressen uttalas att trots harmoniseringen genom mönsterdirektivet hindras den fria rörligheten för varor eftersom designskyddet är begränsat till de enskilda medlemsstaternas territorium. Utan ett enhetligt system är det en dyr och komplicerad process att uppnå skydd i hela EU. Genom förordningen etableras därför ett gemenskapsrättsligt system för skydd av design inom hela EU, s.k. *gemenskapsformgivning*. Efter varumärkesförordningen²⁵ är det den andra sortens immaterialrättsliga skydd som administreras och verkställs på europeisk nivå. Formgivare får tillgång till dels ett oregistrerat skydd med begränsat omfång, dels ett mer omfattande skydd genom en central registrering vid Byrån för harmonisering inom den inre marknaden (OHIM) i Alicante i Spanien. Det oregistrerade skyddet är redan etablerat i och med förordningens ikraftträdande. Det registrerade skyddet kan troligtvis börja användas från och med den 1 januari 2003. Förordningens materiella innehåll stämmer i huvudsak överens med mönsterdirektivets.

²³ Se ovan avsnitt 4.1.

²⁴ Rådets förordning (EG) nr 6/2002 av den 12 december 2001 om gemenskapsformgivning.

²⁵ Rådets förordning (EG) nr 40/1994 av den 20 december 1993 om gemenskapsvarumärken.

5 Mönsterdirektivets påverkan på svensk rätt

Nedan redogör jag för huvudpunkterna i de förändringar av den svenska mönsterrätten som trädde i kraft den 1 juli 2002. Syftet är att utreda vilken betydelse förändringarna får för svenska företags möjligheter att skydda design. Jag utelämnar helt den allmänna översynen av mönsterskyddslagen och förslaget till ny formskyddslag.

5.1 Allmänt

Vid implementeringen av direktivet var en utgångspunkt att utforma den svenska lagtexten i så nära överensstämmelse som möjligt med direktivtexten. En viktig anledning till detta var att skapa en likhet med förordningen om gemenskapsformgivning, som innehåller motsvarande materiella bestämmelser med samma terminologi som direktivet.²⁶

De nya lagreglerna är tillämpliga på redan ingivna ansökningar och registrerade mönster.²⁷ Dock kan inte en redan registrerad mönsterrätt förklaras ogiltig på grund av att skyddskraven i vissa avseenden blir hårdare.

Som nämnts ovan omfattas inte reservdelar av direktivet. Enligt artikel 14 får ändringar vad gäller skydd för vissa reservdelar endast ske i syfte att liberalisera marknaden för sådana delar, d.v.s. mönsterskyddet för sådana delar får inte förstärkas.²⁸

5.2 Skyddets uppkomst

Enligt direktivets ingress överläts åt medlemsstaterna att själva utforma de förfaranderegler som ska gälla för designskyddet. Med anledning av de stora materiella förändringar som görs av den svenska mönsterrätten, har Sverige valt att även förändra registreringsförfarandet.

²⁶ Prop. 2001/02:121 s. 41.

²⁷ Prop. 2001/02:121 s. 105.

²⁸ Se ovan avsnitt 4.1.

Den största förändringen är att förprövningssystemet tas bort och ersätts med ett anmälningssystem. PRV ska i framtiden endast undersöka om mönstret uppfyller den i lagen uppställda definitionen av mönster, om mönstret strider mot goda seder eller allmän ordning och om det föreligger registreringshinder i form av en otillåten användning av vissa officiella beteckningar. Övriga skyddsförutsättningar kan endast komma att prövas av myndigheten inom ramen för ett invändningsförfarande eller av domstol efter en talan om hävning av registreringen.

Anledningen till ändringen är följande.²⁹ Förprövningssystemet har kritiserats för att ge en känsla av illusorisk säkerhet. Med tanke på det globala nyhetskravet är det i praktiken omöjligt att undersöka om lagens stränga registreringskrav verkligen är uppfyllda. I det alltmer globaliserade samhället finns det därför alltid risk att en del av de mönster som registreras i själva verket är ogiltiga. Förprövningen är därför en ganska dålig garanti för att en registrering av ett mönsterskydd är giltig. En annan anledning till förändringen är att registreringsförfarandet blir snabbare, enklare och billigare än vad det annars skulle bli efter harmoniseringen av de materiella bestämmelserna. Det har även betydelse att EG-förordningen om gemenskapsformgivning träder i kraft. Förordningen innefattar inte någon förprövning. Det finns anledning att utgå från att intresset för att utnyttja nationella registreringssystem blir beroende av att nationell registrering kan erhållas minst lika snabbt och billigt som på den gemenskapsrättsliga nivån.

Vidare ändras mönsterskyddslagen så att ett mönster registreras omedelbart efter den begränsade undersökningen. Invändningsförfarandet blir tillgängligt först efter registreringen. Syftet med förändringen är framförallt att snabba upp registreringsförfarandet.

5.3 Det skyddsbara området

De yttre gränserna för mönsterskyddslagens tillämplighet påverkas genom att definitionen av mönster ändras för att stämma överens med mönsterdirektivets artikel 1. Den nya definitionen av mönster omfattar en produkts eller produktdels utseende, som

²⁹ Se prop. 2001/02:121 s. 93 ff. och Koktvedgaard/Levin, Lärobok i immaterialrätt, s. 276.

bestäms av själva produktens detaljer eller av detaljer i produktens utsmyckning särskilt vad gäller linjer, konturer, färger, former, ytstrukturer eller material. Uppräkningen är exemplifierande. Av betydelse är inte varje detalj för sig utan det helhetsintryck dessa tillsammans skapar hos betraktaren.

Begreppet produkt är något vidare än mönsterskyddslagens tidigare vara, som endast avsåg fysiska föremål. En produkt definieras som varje hantverksmässigt eller industriellt framställt föremål, inbegripet delar som ska monteras till en sammansatt produkt, förpackningar, utstyrsel, grafiska symboler och typsnitt, men inte datorprogram. Även denna uppräkningslista är exemplifierande.

En sammansatt produkt definieras som en produkt som genom att den är sammansatt av flera utbytbara beståndsdelar kan tas isär och återfogas samman. Som exempel kan nämnas bilar, datorer och olika hushållsprodukter. Detta begrepp får betydelse genom att särskilda skyddskrav ställs på sådana produkter.

5.4 Skyddskrav

Även i mönsterdirektivet finns de allmänna skyddskraven nyhet och skillnad, men de uttrycks något annorlunda än vad de tidigare uttryckts i svensk rätt, se artiklarna 3 – 6. I mönsterskyddslagen införs därför bestämmelser om att mönsterskydd kan erhållas endast om mönstret är nytt och särpräglad.

5.4.1 Nyhetskravet

Ett mönster ska betraktas som nytt om inget identiskt mönster har gjorts tillgängligt för allmänheten före den dag då ansökan om registrering lämnades in. Liksom tidigare gäller ett objektiva nyhetskrav, dock med ett antal viktiga begränsningar som redogörs för nedan. Till skillnad från tidigare svensk rätt görs en precisering av vad som ska beaktas vid nyhetsbedömningen: mönster ska betraktas som identiska om deras utseende endast skiljer sig åt på oväsentliga punkter. Troligtvis innebär inte bestämmelsen några större praktiska förändringar jämfört med tidigare svensk rätt.

5.4.2 Kravet på särprägel

Ett mönster ska anses som särpräglat om det helhetsintryck en kunnig användare får av mönstret skiljer sig från det helhetsintryck en sådan användare får av ett mönster som gjorts tillgängligt för allmänheten före den dag då en ansökan om registrering lämnade in. En kunnig användare är någon som har viss erfarenhet från mönsterområdet. Precis som tidigare är det alltså avgörande om det sökta mönstret ger ett nytt helhetsintryck. Till skillnad från den tidigare mönsterskyddslagen uppställs dock inte något krav på väsentlig skillnad. Det är tillräckligt att det nya mönstret uppvisar en skillnad jämfört med tidigare mönster. Det är oklart om detta i praktiken innebär ett lägre krav än vad som gällt tidigare i Sverige. I stycke 13 i mönsterdirektivets ingress framhålls att mönstrets helhetsutseende *tydligt* ska skilja sig från redan befintliga mönster. Vidare framgår att beaktande ska tas till arten av den produkt på vilken mönstret har använts, den industrigren till vilken den hör samt graden av formgivarens frihet att utveckla mönstret. Den närmare tolkningen av kravet på särprägel överläts åt rättstillämpningen.

5.4.3 Allmänt tillgängligt

Vad gäller frågan om ett mönster ska anses ha blivit allmänt tillgängligt införs flera viktiga begränsningar jämfört med vad som gällde tidigare.

För det första anses ett mönster inte ha blivit tillgängligt för allmänheten om fackkretsarna inom den aktuella sektorn i EES-området i sin normala näringsverksamhet inte rimligen kunde ha fått kunskap om åtgärderna före dagen för registreringsansökan. Syftet är troligen att skydda industrin mot påståenden om att mönstret är ogiltigt på grund av förekomsten av ett liknande mönster någonstans i världen där europeiska näringsidkare rimligen inte kunde ha fått kännedom om det i sin normala verksamhet.³⁰

För det andra anses inte ett mönster ha blivit allmänt tillgängligt endast till följd av att det har visats för någon annan efter ett uttalande eller underförstått förbehåll om att det ska hållas hemligt.

³⁰ Prop. 2001/02:121 s. 54.

För det tredje införs en nyhetsfrist på 12 månader, inom vilken formgivaren kan offentliggöra mönstret utan att det anses ha blivit allmänt tillgängligt. Detta innebär en möjlighet till viss marknadsföring eller tester av marknadens intresse för t.ex. en stor kollektion innan beslut om registrering tas. Nyhetsfristen tillämpas även i de fall mönstret gjorts tillgängligt till följd av missbruk mot formgivaren. Jämfört med den gamla mönsterrätten innebär detta att tiden fördubblas och kravet på att missbruket ska vara uppenbart tas bort.

För det fjärde tar man bort bestämmelsen att ett mönster i tidigare gjorda ansökningar om patent- eller varumärkesrätt innebär att mönstret anses ha gjorts allmänt tillgängligt. Bestämmelsen om tidigare ansökningar om mönsterrätt utvidgas och placeras i hinderkatalogen.³¹

5.4.4 Särskilda skydds krav

Förutom de allmänna skydds kraven införs särskilda skydds krav för mönsterrätt till beståndsdelar i en sammansatt produkt, artikel 3.3. Mönster som används på en produkt som utgör en beståndsdel i en sammansatt produkt ska vara synliga vid normal användning av produkten för att anses uppfylla skydds kraven. Bestämmelsen tillkom i det huvudsakliga syftet att utesluta vissa bildelar från skydd (s.k. under-the-bonnet parts).³²

Vidare utesluts mönsterrätt för detaljer i en produkts utseende som uteslutande är bestämda av produktens tekniska funktion, artikel 7.2. Genom praxis motsvarar dock svensk rätt i princip redan detta krav.³³

Slutligen utesluts mönsterrätt för sådana detaljer i ett mönster som måste återskapas exakt till formen och dimensionerna för att den produkt som mönstret avser ska gå att mekaniskt ansluta till en annan produkt (den s.k. must-fit-bestämmelsen), artikel 7.2. Exempel på sådana detaljer är kanter och skruvhål. Avsikten är att förhindra monopol

³¹ Se nedan avsnitt 5.5.

³² Prop. 2001/02:121 s. 56.

³³ Se bl.a. RÅ 1984 2:65 där Regeringsrätten anförde att mönsterskydd inte kan erhållas för en utformning som är okvalificerad och helt betingad av sitt användningsområde.

inom marknaden för reservdelar och tillbehör som uppkommer genom att mönsterrätt ges för själva sammankopplingen. Undantag gäller dock för mönster på sammankopplingar inom s.k. modulsystem, t.ex. LEGO-klotsar och vissa möbler som kan sammankopplas med varandra.³⁴

5.5 *Särskilda hinder*

I mönsterskyddslagens hinderkatalog görs ett antal ändringar till följd av direktivets artiklar 8 och 11. Det svenska hindret mot registrering av ett mönster vars *utnyttjande* strider mot goda seder eller allmän ordning upphävs. Däremot kvarstår hindret att ett mönster inte får registreras om mönstret i sig strider mot goda seder eller allmän ordning. Det är fortfarande upp till varje medlemsstat att närmare bestämma innehållet i vad som är goda seder eller allmän ordning.

Bestämmelsen om hinder mot registrering av ett mönster i vilket intagits ett tidigare registrerat mönster tas bort. Sådant utnyttjande utan mönsterhavarens tillstånd utgör dock ett intrång.

Som nämnts ovan flyttas bestämmelsen om att tidigare mönsteransökningar är nyhets- skadliga till hinderkatalogen. Bestämmelsen inskränks genom att den inte längre omfattar tidigare patent- och varumärkesansökningar, men den utvidgas samtidigt genom att också omfatta gemenskapsformgivning och ansökningar om gemenskapsformgivning enligt förordningen om gemenskapsformgivning.

5.6 *Innehåll och skyddsomfång*

Bestämmelsen om mönsterrättens innehåll ändras till att omfatta all användning av mönstret, se artikel 12.1. Det tas även in en exemplifierande uppräkningslista på former av utnyttjande som typiskt sett omfattas av mönsterrätten: tillverka, bjuda ut, marknadsföra, införa till eller utföra från Sverige, använda en produkt som mönstret ingår i eller används på eller lagervålla en sådan produkt för nämnda ändamål. En rättshavare kan dock

³⁴ Prop. 2001/02:121 s. 58 f.

inte hindra ett utnyttjande som påbörjades innan de nya reglerna trädde i kraft och som då inte krävde tillstånd.

Skyddsomfånget ändras genom att den tidigare bestämmelsen, om att mönsterrätten endast omfattar de varor för vilka mönstret registrerats eller därmed likartade varor, ersätts med en bestämmelse om att mönsterrätten omfattar varje annat mönster som inte gör ett *annat helhetsintryck* på en kunnig användare, se artikel 9. Skyddsomfånget stämmer överens med kravet på särprägel som skyddsförutsättning. Bestämmelsen kompletteras med en bestämmelse om att man vid prövning av mönsterrättens skyddsomfång ska ta hänsyn till det variationsutrymme som funnits för formgivaren vid framtagandet av mönstret. Detta ska ses mot bakgrund av att det inom svensk rätt generellt har ansetts att skyddsomfånget är mindre inom mönstertäta branscher.³⁵ Resultatet av ändringarna blir alltså att mönsterskyddet inte längre kommer vara begränsat till de varor för vilket mönstret har registrerats.

5.7 Inskränkningar

Mot bakgrund av att *all* användning omfattas av mönsterrätten införs i mönsterskyddslagen uttryckliga bestämmelser med undantag från mönsterrätten för utnyttjanden för privat bruk och utan vinstsyfte, utnyttjanden som företas i experimentsyfte och utnyttjanden som innebär återgivning i syfte att citera eller undervisa, artikel 13. Undantaget för handlingar som utförs i experimentsyfte saknar motsvarighet i den tidigare mönsterskyddslagen, men skulle t.ex. kunna bli aktuellt i samband med utveckling av nya produkter.³⁶ Den regionala konsumtionen inom EES kvarstår oförändrad, artikel 15. Mönsterskyddslagens bestämmelser om för användarrätt och tvångslicenser upphävs.

³⁵ Se ovan avsnitt 3.6.

³⁶ Prop. 2001/02:121 s. 71.

5.8 Skyddstid

Giltighetstiden förlängs så att mönsterrätt numera kan upprätthållas i maximalt 25 år, artikel 10. Det införs en möjlighet att direkt ansöka om skydd för valfritt antal femårsperioder.

5.9 Hävning av mönsterregistrering

Till skillnad från den gamla mönsterskyddslagen innehåller mönsterdirektivet relativt detaljerade regler om hävning av ett mönster. Mönsterskyddslagens tidigare bestämmelser om talerätt vid hävning behålls, men inskränks med utgångspunkt i artikel 11.3-6 enligt följande.

Om ett mönster har registrerats trots att mönstret sammanfaller med ett tidigare inte allmänt tillgängligt mönster får talan om hävning föras endast av den som ansöker om eller innehar den äldre rättigheten.

Om mönstret innebär en otillåten användning av annans skyddade kännetecken, konstnärliga eller litterära verk eller fotografiska bild, får talan om hävning föras endast av den som innehar den skyddade rättigheten.

På grundval av artikel 11.7 i mönsterdirektivet införs också särskilda regler om att ett mönster får hävas partiellt, d.v.s. ändras, av registreringsmyndigheten i samband med ett invändningsförfarande eller av domstol i ett mål om ogiltighet. En förutsättning är att mönstret i ändrad form uppfyller skyddskraven och bibehåller sin identitet. Partiell hävning måste dock alltid godkännas av mönsterhavaren.

6 EG-förordningen om gemenskapsformgivning

I det följande redogör jag för huvuddragen i förordningens bestämmelser. Jag betonar särskilt de skillnader gemenskapsformgivningen innehåller jämfört med mönsterdirektivet och den nya nationella mönsterrätten. Syftet är att redogöra för den nya skyddsformens struktur och utreda vilken betydelse den får för svenska företags möjligheter att skydda design.

6.1 Allmänt

Design som uppfyller villkoren för skydd enligt förordningen kallas *gemenskapsformgivning*, artikel 1.1. Förordningen innehåller i stort sett samma materiella bestämmelser som mönsterdirektivet, se förordningens ingress (9). Därmed blir den skyddsstruktur som tillhandahålls genom förordningen till viss del identisk med det nationella skydd som kan uppnås i EU:s medlemsstater efter harmoniseringen. Resonemanget i föregående kapitel är därför i stor utsträckning relevant även vad gäller gemenskapsformgivning.

Liksom enligt mönsterdirektivet utesluts skydd för reservdelar i avvaktan på kommissionens slutliga lösning, se ingressen (13) och artikel 110.³⁷ Det administrativa förfarandet vid OHIM i Alicante stämmer i stor utsträckning överens med vad som gäller enligt EU:s varumärkesförordning.

6.2 Skyddets uppkomst

Design på gemenskapsnivå kan skyddas genom två parallella skydd, ett oregistrerat och ett registrerat. Anledningen till att det finns två varianter är att olika industrisektorer anses ha olika behov av designskydd. Vissa industrisektorer skapar formgivna produkter med kort kommersiell livslängd. Dessa skulle gynnas av ett snabbt och enkelt skydd utan tidskrävande registreringsformaliteter och med en kortare skyddstid. Vissa industri-

³⁷ Se ovan avsnitt 4.1.

sektorer värdesätter registreringens fördelar på grund av den större rättsliga säkerhet som den innebär och efterfrågar en längre skyddstid som motsvarar den förväntade kommersiella livslängden på deras produkter, se förordningens ingress (15 – 17).

6.2.1 Det oregistrerade skyddets uppkomst

En formgivning som uppfyller förordningens skydds krav skyddas som en oregistrerad gemenskapsformgivning automatiskt från det att den för första gången gjordes tillgänglig för allmänheten inom gemenskapen, se artikel 11.1. En formgivning ska anses ha gjorts tillgänglig för allmänheten inom gemenskapen om den har offentliggjorts, förevisats, använts i yrkesmässig verksamhet eller blivit känd på annat sätt, så att dessa omständigheter rimligen kunde ha blivit kända vid normal yrkesmässig verksamhet i kretsar inom den berörda sektorn inom gemenskapen, artikel 11.2. Skyddet uppstår alltså inte automatiskt som det gör inom t.ex. upphovsrätten. Har formgivningen visats för någon med en uttalad eller tyst överenskommelse om konfidentialitet anses den inte ha gjorts allmänt tillgänglig. Det oregistrerade skyddet trädde i kraft samma datum som förordningen trädde i kraft, den 6 mars 2002. Bland EU-länderna är det endast Storbritannien som även tidigare har haft ett oregistrerat skydd på nationell nivå.³⁸

6.2.2 Det registrerade skyddets uppkomst

För att uppnå den starkare varianten av skydd måste formgivningen registreras vid OHIM. En ansökan kan lämnas antingen direkt till OHIM eller till den nationella registreringsmyndigheten, för Sveriges del PRV, som vidarebefordrar ansökan till OHIM, artikel 35. OHIM kommer sannolikt inte kunna ta emot ansökningar förrän tidigast i början av 2003. Flera ansökningar kan sammanföras i en gemensam ansökan, under förutsättning att de produkter formgivningen avser tillhör samma klass.

Efter att ansökan är gjord undersöker OHIM om ansökan uppfyller vissa formella krav, se artikel 45. Registreringsförfarandet är ett anmälningssystem utan förprovning om

³⁸ Se Suthersanen, *Design Law in Europe*, s. 303 ff.

skyddsförutsättningarna är uppfyllda, dock med vissa undantag. En ansökan avslås om den formgivning för vilken skydd söks inte överensstämmer med definitionen av det skyddsbara området eller strider mot allmän ordning eller allmän moral, se artikel 47.

Om formgivningen registreras offentliggörs den också. Sökanden har dock rätt att begära att offentliggörandet senareläggs 30 månader från den dag då ansökan lämnades in, artikel 49 och 50.

Arbetet med att implementera det nya systemet pågår, och en förordning med instruktioner för OHIM och avgifter för sökande utarbetas för närvarande. Ansökningsavgiften kommer bestå av två delar: en registreringsavgift och en publiceringsavgift. Avgifternas storlek är ännu inte fastställda. En målsättning är dock att en registrering ska vara billig och enkel, så att skyddet blir lättillgängligt för små och medelstora företag och enskilda formgivare, se förordningens ingress (24).

6.3 *Det skyddsbara området*

Förordningens skyddsområde stämmer helt överens med vad som skyddas enligt direktivet och därmed i nu gällande svensk rätt. Gränsen för det skyddsbara området dras genom vissa grundläggande definitioner i förordningens artikel 3.

Istället för mönster används termen *formgivning*, definierat som en produkt eller produktfels utseende som beror av detaljer som finns på själva produkten och/eller i produktens ornament och som särskilt kan vara linjer, konturer, färger, form, ytstruktur och/eller material. En helhetsbedömning ska göras.

Med produkt avses till skillnad från tidigare svensk rätt inte bara fysiska föremål utan alla industriellt eller hantverksmässigt framställda föremål, t.ex. förpackningar, utstyrelse, grafiska symboler och typsnitt, dock inte datorprogram.

6.4 *Skyddskrav*

Förordningens skyddskrav stämmer i princip överens med direktivets, med undantag för vissa bestämmelser som avser det oregistrerade skyddet. Formgivning skyddas om den uppfyller de två allmänna kraven på nyhet och särprägel, se förordningens artiklar 4 – 7.

6.4.1 Nyhetskravet

När det gäller oregistrerade gemenskapsformgivningar ska formgivning betraktas som ny om ingen identisk formgivning har gjorts tillgänglig för allmänheten före den dag då den aktuella formgivningen för första gången gjordes tillgänglig för allmänheten. När det gäller det registrerade skyddet ska bedömningen istället göras med utgångspunkt i den dag då en ansökan om registrering gjordes. Precis som enligt direktivet ska formgivningar betraktas som identiska om de endast skiljer sig åt på oväsentliga punkter. Detta följer av artikel 5.

Den som lämnat in en ansökan om skydd i en stat som är part i Pariskonventionen om industriellt rättsskydd, har möjlighet att åberopa prioritet under sex månader från den dag då den första ansökningen lämnades in, prioritetdagen. Effekten är att en senare ansökan om gemenskapsformgivning anses som inkommen på prioritetdagen, se artiklarna 41 och 43.

6.4.2 Kravet på särprägel

En formgivning ska anses ha särprägel om det helhetsintryck en kunnig användare får av formgivningen skiljer sig från det helhetsintryck en sådan användare får av en formgivning som har gjorts tillgänglig för allmänheten före den dag då den aktuella formgivningen för första gången gjordes tillgänglig för allmänheten alternativt den dag då ansökan om registrering lämnades in, artikel 6.1.

6.4.3 Allmänt tillgängligt

Enligt artikel 7 ska en formgivning anses ha gjorts tillgänglig för allmänheten om den har offentliggjorts i samband med registrering eller på annat sätt, eller förevisats, använts i yrkesmässig verksamhet eller blivit känd på annat sätt.

Precis som i direktivet anses dock en formgivning inte ha blivit tillgänglig för allmänheten om offentliggörandet inte rimligen kunde ha blivit känt vid normal yrkesmässig verksamhet i kretsar inom den berörda sektorn inom gemenskapen.

Vidare begränsas effekten av ett offentliggörande genom att formgivningen inte betraktas som allmänt tillgänglig vid tysta eller uttalade sekretessförbehåll.

Förordningen innehåller också en nyhetsfrist om 12 månader före den dag då en ansökan om registrering lämnas in. Ett offentliggörande inom denna tidsfrist påverkar varken nyhets- eller särprägelbedömningen vid en ansökan om registrerat skydd.

6.4.4 Särskilda skyddskrav

Formgivning av en produkt som utgör en beståndsdel i en sammansatt produkt ska endast betraktas som ny och särpräglad om beståndsdelens förblir synlig vid normal användning av den sammansatta produkten, artikel 4.2.

Skydd kan inte uppnås för sådana detaljer i en produkts utseende som uteslutande är betingade av en teknisk funktion, artikel 8.1.

Skydd gäller inte heller för sådana detaljer i en produkts utseende som måste återges exakt till formen och dimensionerna för att den produkt som formgivningen ingår i ska gå att mekaniskt ansluta till en annan produkt, t.ex. kanter eller skruvhål, artikel 8.2. Själva sammankopplingen kan alltså inte skyddas av ensamrätt.

Till sist utesluts skydd för en formgivning som strider mot allmän ordning eller allmän moral, artikel 9.

6.5 Särskilda hinder

I artikel 25 räknas upp ett antal omständigheter som utgör grund för en talan om ogiltighetsförklaring av en gemenskapsformgivning. Förutom att en formgivning inte stämmer överens med definitionen av det skyddsbara området, att skyddskraven inte är uppfyllda eller att rättighetshavaren inte är berättigad till gemenskapsformgivningen utgör följande grunder hinder mot gemenskapsformgivning:

- Formgivningen står i strid med en tidigare skyddad formgivning eller tidigare ansökan om formskydd, antingen på nationell nivå eller på gemenskapsnivå, om den tidigare formgivningen har gjorts tillgänglig för allmänheten före ansökningsdagen.
- Formgivningen innehåller ett särskiljande kännetecken, skyddat av nationell rätt eller av EG-rätt.
- Formgivningen innebär en otillåten användning av ett upphovsrättsligt skyddat verk.
- Formgivningen innebär en felaktig användning av vissa officiella beteckningar.

6.6 *Innehåll och skyddsomfång*

En oregistrerad formgivning ger innehavaren en rätt att hindra andra från användning endast om den bestridda användningen är ett resultat av att den skyddade formgivningen *efterbildats*, artikel 19.2. Resultatet av ett oberoende, skapande arbete som utförts av någon som man rimligen kan anta inte kände till den formgivning som innehavaren gjort tillgänglig för allmänheten, ska inte omfattas av skyddet. Det är för närvarande osäkert om en efterbildning som görs oaktsamt, men utan uppsåt, innebär intrång.³⁹

En registrerad formgivning ger innehavaren en ensamrätt att använda den och hindra andra från att använda den utan hans samtycke inom alla EU:s medlemsstater, artikel 19.1. Liksom i direktivet görs en exemplifiering på vad som kan räknas som användning, bl.a. att tillverka, bjuda ut, släppa ut på marknaden, importera och exportera. Ensamrätten täcker användning som i varje fall till en viss del har ägt rum inom EU.⁴⁰ Att observera är dock att om offentliggörandet av en registrerad formgivning har senarelagts gäller under den tid formgivningen inte görs allmänt tillgänglig endast det svagare efterbildnings-skydd som gäller för oregistrerade formgivningar, se artikel 19.3.

Liksom i mönsterdirektivet omfattar skyddsomfånget varje formgivning som inte ger en kunnig användare ett annat helhetsintryck, d.v.s. ett vidare omfång än vad som tidigare

³⁹ Suthersanen, *Design Law in Europe*, s. 60.

⁴⁰ Suthersanen, *Design Law in Europe*, s. 59.

har gällt i Sverige, se artikel 10. Vid bedömningen ska hänsyn tas till den grad av frihet som formgivaren har haft vid utformningen. Skyddsomfånget är samma för både registrerade och oregistrerade gemenskapsformgivningar. Det är också identiskt med skyddskravet på särprägel.

6.7 Inskränkningar

Ensamrätten omfattar varken handlingar som företas privat och utan vinstsyfte, handlingar som företas i experimentsyfte eller handlingar som innebär återgivning i syfte att citera eller undervisa, artikel 20.1. Vidare konsumeras ensamrätten till formgivning av ett exemplar av en produkt som med innehavarens samtycke släppts ut på marknaden inom gemenskapen, artikel 21.

Till skillnad från mönsterdirektivet innehåller förordningens artikel 22 ytterligare ett undantag: en för användarrätt. Undantaget gäller för det fall att någon i god tro har börjat använda eller gjort allvarliga och faktiska förberedelser för att använda en formgivning, som senare skyddas genom registrering. Om sådan användning eller sådana förberedelser har gjorts innan ansökan om registrering görs, och formgivningen inte är en efterbildning av den formgivning som registreras, har den som använt eller förberett användning rätt att fortsätta utnyttjandet för de ursprungliga ändamålen.

6.8 Skyddstid

En oregistrerad gemenskapsformgivning skyddas under tre år från den dag då skyddet uppstod, d.v.s. den dag då formgivningen för första gången gjordes tillgänglig för allmänheten, artikel 11.

En registrerad gemenskapsformgivning skyddas under fem år, med möjlighet till förlängning i maximalt 20 år, räknat från den dag då ansökan lämnades in, artikel 12.

6.9 Rättshavare

Rätten till en gemenskapsformgivning tillkommer formgivaren eller den till vilken rätten har övergått, artikel 14.1. I likhet med den allmänna uppfattning som har funnits i bl.a. Sverige övergår formgivningar, som har skapats av arbetstagare som ett led i arbetsuppgifterna eller enligt arbetsgivarens instruktioner, till arbetsgivaren, artikel 14.3. Det går dock att avtala om annat, individuellt eller i kollektivavtal.

6.10 Gemenskapsformgivning som förmögenhetsobjekt

En gemenskapsformgivning och även en ansökan om gemenskapsformgivning är förmögenhetsrätter som både kan överlåtas i sin helhet och licensieras. Vad gäller tillämplig lag är huvudregeln att gemenskapsformgivning i egenskap av förmögenhetsobjekt regleras av de rättsregler som gäller i den stat där innehavaren har sitt säte, hemvist eller driftsställe, artikel 27. Relevant tidpunkt är troligtvis då den aktuella transaktionen genomfördes.⁴¹ Vissa undantag gäller dock enligt förordningens artiklar 28 – 34.

En överlåtelse av en registrerad gemenskapsformgivning måste registreras hos OHIM för att förvärvaren ska kunna göra gällande sina rättigheter, artikel 28. Överlåtelse av en oregistrerad gemenskapsformgivning regleras på nationell nivå.

Gemenskapsformgivning kan bli föremål för licensiering, antingen för hela eller för en viss del av gemenskapen, artikel 32. Licenserna kan vara antingen exklusiva eller enkla. I förordningen finns särskilda bestämmelser som berättigar licensgivaren att väcka talan om intrång mot en licenstagare som överträder vissa typer av klausuler i licensavtalet. Licenstagaren får bara väcka talan om intrång med licensgivarens tillstånd.

6.11 Ogiltighetsförklaring

En gemenskapsformgivning får förklaras ogiltig om formgivningen inte uppfyller skyddskraven eller om de särskilda hindren mot skydd är tillämpliga, se artikel 25. Det

⁴¹ Suthersanen, *Design Law in Europe*, s. 66.

gäller dock inte skyddskravet på överensstämmelse med allmän ordning eller moral. Ogiltighet innebär i princip att gemenskapsformgivningen i alla medlemsstater redan från början ska anses ha saknat den rättsverkan som föreskrivs i förordningen, artikel 26. Liksom enligt mönsterdirektivet finns en särskild regel om att en gemenskapsformgivning, som har förklarats ogiltig på vissa grunder, får bibehållas i ändrad form, se artikel 25.6.

En oregistrerad gemenskapsformgivning får förklaras ogiltig av en domstol för gemenskapsformgivningar efter ansökan eller på grundval av ett genkärsmål i samband med talan om intrång, artikel 24.3. En registrerad gemenskapsformgivning får förklaras ogiltig av OHIM efter ansökan, eller av en nationell domstol för gemenskapsformgivningar på grundval av ett genkärsmål i samband med talan om intrång, artikel 24.1.

När de särskilda hindren mot formskydd åberopas som grund för ogiltigförklaring, är talerätten begränsad. Bland annat gäller att en tidigare ansökan om gemenskapsformgivning får åberopas som grund för ogiltigförklaring endast av den som gjort den tidigare ansökan. I övriga fall, när bristande skyddskrav åberopas som grund, får varje fysisk eller juridisk person ansöka om ogiltigförklaring, se artikel 52.1.

6.12 Domstolsprocesser och sanktioner

Medlemsstaterna är skyldiga att utse särskilda nationella domstolar för gemenskapsformgivningar, både i första och andra instans, se artikel 80. Dessa domstolar är exklusivt behöriga när det gäller talan om intrång, fastställsetalan om att intrång inte föreligger, talan om ogiltigförklaring av oregistrerade gemenskapsformgivningar och genkärsmål om ogiltigförklaring i samband med intrångstalan, se artikel 81. Dessutom kan även fara för intrång beivras i en stat vars lagstiftning tillåter en sådan talan.

Vilka domstolar som är behöriga och frågor om verkställighet avgörs av Bryssel-förordningen⁴², som ersatt den tidigare Brysselkonventionen, se artikel 79. Om en situa-

⁴² Rådets förordning (EG) nr 44/2001 av den 22 december 2000 om jurisdiktion, erkännande och verkställighet av domar i civila och kommersiella ärenden.

tion inte omfattas av Bryssel förordningen är huvudregeln att talan ska väckas i den stat där svaranden har sitt hemvist eller driftsställe, artikel 82.

De sanktioner som kan aktualiseras vid mål om intrång är förbud mot fortsatt utnyttjande, beslag av intrångsgörande produkter och tillverkningsmaterial samt annan påföljd som är lämplig med hänsyn till omständigheterna och som föreskrivs i den medlemsstat där de handlingar som utgjorde intrång begicks, artikel 89.

7 Harmoniseringens strategiska konsekvenser

Det är uppenbart att strävandena efter europeisk harmonisering både förändrar och kompletterar den svenska mönsterrätten i betydande omfattning. För den näringsverksamhet som kommer i kontakt med designskyddsfrågor får de nya bestämmelserna genomgripande konsekvenser. Samtidigt som det skapas nya möjligheter att använda designskydd som en strategisk tillgång, skärps kraven på det egna beslutsfattandet och agerandet. Detta kapitel syftar till att ge en diskussion om förändringarnas strategiska betydelse för svenska företag. Till att börja med diskuteras hur mönsterdirektivet påverkar svenska företags möjligheter att använda mönsterrätt som en strategisk tillgång på den svenska marknaden. Sedan följer en diskussion om hur mönsterrätt och gemenskapsformgivning kan användas som strategiska tillgångar på den europeiska marknaden.

7.1 *Den svenska marknaden*

7.1.1 **Nya branscher**

Generellt kan man säga att mönsterdirektivet utökar det område som kan bli föremål för skydd. För svensk del försvinner begränsningen i att endast fysiska produkter kan skyddas av mönsterrätt. Även t.ex. grafiska symboler och typsnitt kan skyddas, vilket öppnar upp för nya branscher att använda sig av mönsterrätt i sin verksamhet. Man skulle t.ex. kunna tänka sig ett visst intresse från arkitekter och reklambyråer men också webbproducenter. Även om datorprogram uttryckligen är undantagna från mönsterrätt, är det tänkbart att intresset ökar för att skydda symboler eller specifik formgivning som ingår som en del i ett datorprogram, eller som är utformat med hjälp av ett datorprogram. Här uppstår en situation där upphovsrätten och mönsterrättens olika för- och nackdelar ställs mot varandra. Att design som skyddas av mönsterrätt finns registrerad kan vara en fördel även om förprövningen numera har tagits bort. T.ex. kan registreringsdatumet vara ett bevis för när designen skapades.

7.1.2 De allmänna skyddskraven mjukas upp

De största förändringarna av den svenska mönsterrätten finns kanske bakom de nya formuleringarna av nyhets- och skillnadskraven. Även om mönsterdirektivet tar sin utgångspunkt i ett objektiva och absolut nyhetskrav, begränsas det kraftigt. För svensk del är det troligtvis ett steg i rätt riktning. Den gamla mönsterskyddslagen kritiserades starkt för sitt strikta nyhetskrav, utformat efter ett s.k. ”*patent approach*”. Med ett absolut krav på nyhet var det i praktiken närmast omöjligt att gardera sig mot att det inte dök upp nyhets-skadligt material. Stora delar av näringslivet kom därför att förlora sitt intresse för mönsterrätten. Följden blev att många formgivare, t.ex. inom möbel- och textilindustrin, istället kom att förlita sig på upphovsrätten.⁴³ Vid utarbetandet av mönsterdirektivet var utgångspunkten ett ”*design approach*” där man i högre grad beaktade designs specifika betydelse som konkurrensmedel.

Vad som framförallt skulle kunna få upp intresset för mönsterrätt igen, är begränsningarna i vad som ska anses som allmänt tillgängligt och speciellt den införda nyhetsfristen. Nyhetsbedömningens begränsning till de mönster de aktuella fackkretsarna inom EES-området rimligen kunde ha kännedom om, underlättar arbetet med att undersöka om det finns något nyhetsskadligt material. Risken att det dyker upp nyhetsskadligt material minskar och därmed blir mönsterhavarens position säkrare. Den ettåriga nyhetsfristen gör det möjligt att testa en produkt på marknaden innan man ansöker om registrering. Detta är särskilt betydelsefullt för den som har stora kollektioner, då registrering av både säljbara och osäljbara produkter kan bli alltför dyr. Eftersom även andras offentliggörande omfattas av nyhetsfristen, är det möjligt att lämna uppgifter till massmedia utan att nyhetsvärdet förstörs. Nyhetsfristen kommer sannolikt få en stor och viktig betydelse i berörda företags affärsstrategier, speciellt i kombination med den oregistrerade gemenskapsformgivningen.⁴⁴

Förutom ett lindrigare nyhetskrav, bidrar också det uppmjukade skillnadskravet till att underlätta för formgivare att skydda sin design. Genom att väsentlig skillnad ersätts med

⁴³ Kocktvedgaard/Levin, Lärobok i immaterialrätt, s. 282.

⁴⁴ Se nedan avsnitt 7.2.2.

särprägel kommer bedömningen eventuellt bli mindre sträng. En sådan förändring skulle i praktiken göra att varje registrerat mönster ligger närmare varandra och att deras skyddsomfång minskar. Förändringen medför att det i viss mån blir lättare att få mönsterrätt för variationer av tidigare skapad design. Att utgå från en redan existerande design och skapa variationer är ett vanligt arbetssätt, t.ex. vid arbete med industridesign.

7.1.3 Vilken betydelse får de särskilda skyddskraven?

Även om de allmänna skyddskraven mjukas upp, påverkas det skyddsbara området negativt genom de särskilda skyddskrav som införs. Beståndsdelar i sammansatta produkter kan inte skyddas om de inte är synliga vid normal användning. Detta skulle kunna innebära att skydd inte kan uppnås för t.ex. en bilmotors beståndsdelar eller en dators inre komponenter. Vad som ska anses vara normal användning är dock en argumentationsfråga, i slutändan inför en domstol. Olika användare har ju olika preferenser och färdigheter, vilket öppnar upp möjligheterna för en formgivare att t.ex. argumentera för skyddsbarhet av en bilmotordel med hänsyn till att en normal användare ser motorns beståndsdelar t.ex. vid påfyllning av olja. Regelns öppenhet gör att dess inskränkande betydelse blir mindre betydelsefull.

Att mönsterrätt inte kan uppnås för design som uteslutande är bestämd av produktens tekniska funktion behöver inte heller få speciellt stor betydelse. Som också uttalats i förarbetena är regeln endast tillämplig i de sällsynta fall där formgivaren inte har några variationsmöjligheter överhuvudtaget, och en sådan regel finns redan i svensk rätt genom praxis.⁴⁵ Även här finns alltså ett stort utrymme för argumentation.

Det sista särskilda skyddskravet att mekaniska sammankopplingar inte kan skyddas av mönsterrätt är en nyhet i svensk rätt. Det är svårt att avgöra vilken betydelse regeln kommer att få, men det bör noteras att det även här finns utrymme för argumentation genom undantagsregeln för modulsystem. Bestämmelsen kommer framförallt att aktualiseras vid utformningen av reservdelar och tillbehör. De företag som sysslar med till-

⁴⁵ Se prop. 2001/02:121 s. 58.

verkning eller försäljning av reservdelar bör göra en särskild analys av rättsläget på grund av den särreglering som tills vidare gäller på området.

Mycket tyder alltså på att de nya särskilda skyddskraven får en begränsad betydelse och argumentationsutrymmena är stora. Vad gäller tidigare mönsterhavare, drabbas de inte alls av de nya skyddskraven. Enligt övergångsbestämmelserna kan inte ökade skyddskrav ligga till grund för en ogiltigförklaring av mönster som beviljats enligt de gamla bestämmelserna.

7.1.4 Anmälning istället för förprovning

Den som ansöker om mönsterregistrering har tidigare fått vänta i genomsnitt ett år. Om mönsterrätten ska kunna fylla sitt ändamål, måste registreringsproceduren vara både snabb och enkel. Detta gäller både för stora och små företag. Borttagandet av PRV:s förprovning av skyddskraven är framförallt ett försök att snabba upp och förenkla registreringen. Mönsterrätt kanske kan komma att beviljas redan efter ett par veckor. Ett annat syfte med förändringen är att inte behöva höja kostnaderna för registreringen.

Följden blir förmodligen att många mönster kommer registreras utan att de egentligen uppfyller skyddskraven. Den som tänker ansöka om mönsterrätt måste på egen hand utreda om skyddskraven är uppfyllda. Vidare måste en mönsterhavare undersöka nyttillkomna registreringar för att bevaka sina rättigheter och vid behov framställa invändningar. Det är alltså tänkbart att invändnings- och hävningsförfarandena kommer öka i framtiden. Även om professionella industridesigners ofta har en god marknadskännedom genom sitt yrke, ökar också betydelsen av hjälp från professionella ombud. Med tanke på den tid och de kostnader de egna utredningarna kommer ta i anspråk, kan fördelarna med ett anmälningssystem ifrågasättas, speciellt för små- och medelstora företag. Det är dock viktigt att komma ihåg att den tidigare förprovningen var mycket bristfällig och kritiserades för att ge en illusion av säkerhet. Kompletterande utredningar var befogade även med det gamla förprovningssystemet.

Med ett snabbt och billigt registreringssystem, kan en strategi vara att snabbt söka registrering av ett mönster för att sedan testa det på marknaden. På så sätt kan man skapa sig en uppfattning om produktens kommersiella värde och om det är värt att gå vidare

med en kostsam utredning. En sådan strategi ska dock jämföras med alternativet att utnyttja nyhetsfristen för försäljning redan innan registrering söks. Som synes ökar möjligheterna, men också och riskerna, att använda design som ett konkurrensmedel, varför det blir allt viktigare att upprätta strategier för hur rättigheterna skall tas tillvara.

7.1.5 En starkare mönsterrätt

Att mönsterrättens innehåll blir starkare framgår till att börja med av att all användning av mönstret omfattas, till skillnad från den tidigare uppräkningsmetoden på inbegripna användningssätt. En viktig begränsning är dock att redan påbörjad användning, som inte tidigare krävde tillstånd, inte heller i fortsättningen kan förhindras.

Men den kanske viktigaste förändringen i mönsterrättens styrka är att skyddsomfånget inte längre begränsas till de varor för vilket mönstret har registrerats. På så sätt blir mönsterrätten mer ändamålsenlig och fokuserar på själva designen istället för den formgivna produkten. Att begränsningen tas bort är naturligt när det gäller icke-fysiska produkter som t.ex. grafiska symboler, men bestämmelsen kommer också få betydelse för mer traditionella varor som kläder, möbler och hushållsartiklar. Det blir lättare att skydda en hel uppsättning eller serie av produkter med samma design, om mönsterrätten omfattar flera olika produkter. Vidare kan man hindra plagiatörer att dra fördel av designen på andra typer av produkter. Som exempel kan nämnas leksaker som till utseendet liknar vissa designade hushållsartiklar. Man kan dock tänka sig att skyddsomfånget inskränks något genom att det tidigare kravet på *väsentlig* skillnad tas bort för att stämma överens med skyddskravet på särprägel.

Det är oklart vilken betydelse de nya undantagen som införs i den svenska mönsterrätten kommer få. Som nämnts gäller dessa handlingar som utförs i experimentsyfte och handlingar som innebär efterbildning i syfte att citera. Experimentsyfte skulle kunna åberopas vid testning av andra produkter i samband med egen produktutveckling. Ensamrätten omfattar ju numera all användning. I tekniska sammanhang blir den i sådana fall ett naturligt komplement till patenträttens undantag för reverse engineering. Att bestämmelserna om tvångslicenser och för användningsrätt tas bort får troligtvis inte så stor betydelse eftersom de tidigare använts mycket sällan. Vill man använda dem, existerar de numera

som begränsningar i gemenskapsformskyddet. I den bemärkelsen skulle alltså nationell mönsterrätt kunna anses något starkare än gemenskapsformgivning.

En förlängd skyddstid är positivt för mönsterhavarna. Den förlängda tiden kommer antagligen få störst betydelse för produkter med särskilt lång livstid på marknaden, t.ex. möbler eller bilar. Eftersom den nödvändiga skyddstiden skiljer sig starkt åt mellan olika branscher är det positivt med så stor flexibilitet som möjligt. Vet man redan i förväg att lång skyddstid kommer behövas har man ju också den praktiska möjligheten att söka skydd för hela perioden direkt, vilket naturligtvis underlättar fokuseringen på själva affärsverksamheten istället för på juridiska formaliteter.

Sammantaget kan man säga att mönsterrätten blir starkare och mer omfattande. Möjligheterna att hindra konkurrenter, även inom andra branscher, att använda en viss design ökar. Ett större innehåll i ensamrätten förstärker möjligheten att använda mönsterrätt som en strategisk tillgång. Det öppnar t.ex. upp nya möjligheter vid licensiering. Samma design kan licensieras ut till flera producenter inom olika branscher. Generellt användbar design blir särskilt betydelsefull. Flexibiliteten ökar när det gäller de rättigheter som kan ingå vid licensiering, vilket ställer ökade krav på licensavtalets utformning. Ska man följa samma utformning som lagtexten, nämligen att licensiera ut all användning med vissa specifikt uppräknade undantag, eller ska man noga precisera vilken användning som ingår i licensen? För professionella designers är ett annat sätt att använda mönsterrätten att bygga upp portföljer av mönsterrätter som kan användas som påtryckningsmedel vid förhandlingar och som erbjudande vid korslicensiering.

7.2 Den europeiska marknaden

7.2.1 Valet mellan gemenskapsformgivning och nationellt designskydd

Gemenskapsformgivningen kommer bli ett enkelt och billigt alternativ att skydda design i alla EU:s medlemsländer. Den möjlighet som idag finns att skydda design på den europeiska marknaden är att ansöka om nationellt skydd i varje enskilt land, eventuellt via Genève-avtalet till Haag-arrangemanget om registrering av mönster. Gemenskapsformgivningen är tänkt att fungera parallellt med de nationella skyddssystemen. För att

uppnå en skyddsposition som kan jämföras med den som finns på nationell nivå, är den registrerade och starkare varianten av gemenskapsformgivning som kommer bli aktuell. I detta avsnitt diskuterar jag endast det registrerade skyddet, för att i nästa avsnitt gå in på den oregistrerade varianten.

Fördelarna med gemenskapsformgivningen är kanske framförallt av praktisk natur. Även om de administrativa föreskrifterna för OHIM inte är klart utarbetade ännu, och avgifterna inte är fastställda, kommer en enda ansökan om gemenskapsformgivning med all sannolikhet vara både billigare och enklare än flera olika ansökningar i varje enskilt land man vill uppnå skydd i. Trots att mönsterdirektivet och förordningen bygger på samma materiella grund visar utredningen ovan att det även finns vissa skillnader mellan gemenskapsformgivningen och det harmoniserade designskyddet. Förutom att gemenskapsformgivningen omfattar ett större geografiskt område, innehåller den också bestämmelser om för användarrätt och tvångslicenser. Sådana inskränkningar i gemenskapsformgivningen finns inte med i direktivet och har därför tagits bort från t.ex. den svenska mönsterrätten. Vid registrering av gemenskapsformgivning finns möjligheten att förskjuta offentliggörandet i 30 månader, vilket framförallt kan vara intressant för produkter med kort livslängd. Vidare lämnar förordningen upp till varje enskilt land att besluta om andra sanktioner än förbud mot fortsatt användning och beslag. Det är dock troligt att sanktionerna för intrång i gemenskapsformgivningen blir snarlika de som gäller i det nationella designskyddet.

Vilken skyddsform man bör välja styrs till stor del av vilken och hur stor geografisk marknad man fokuserar på. Är man intresserad av den europeiska marknaden och framförallt EU:s medlemsländer, är gemenskapsformgivningen ett enklare och billigare alternativ att uppnå skydd i flera länder samtidigt. För ett internationellt verksamt företag kan det kanske vara bättre att gardera sig med ett mer omfattande skydd om det kan uppnås lika lätt som nationellt designskydd. Det är denna farhåga de svenska myndigheterna hade vid implementeringen av mönsterdirektivet, och som bidrog till att förprövnings-systemet togs bort i syfte att höja statusen på den svenska mönsterrätten. Trots det är det troligt att den svenska mönsterrätten kommer användas restriktivt och endast i de fall man absolut säkert endast ska verka på den svenska marknaden. Även om man själv nöjer sig med en svensk etablering, kan designskydd i andra länder vara en strategiskt viktig

tillgång som kan användas som påtryckningsmedel eller licensobjekt i förhandlingar med företag i andra länder.

I sammanhanget ska nämnas mönsterutredningens förslag i slutbetänkandet att Sverige ska ansluta sig till Genève-avtalet till det s.k. Haagarrangemanget om registrering av mönster. En anslutning skulle innebära ytterligare ett alternativ att uppnå skydd i flera länder, även utanför Europa. Vilka konsekvenser det skulle innebära för svenska företag ligger dock utanför den här uppsatsen.

7.2.2 Den oregistrerade gemenskapsformgivningen

Den kanske viktigaste skillnaden mellan gemenskapsformgivningen och nationellt designskydd är möjligheten att uppnå skydd utan registrering. Det oregistrerade designskyddet är en ny företeelse i svensk rätt, och har som nämnts ovan tidigare bara funnits i Storbritannien. Man kan tänka sig att det oregistrerade skyddet, som är ett rent efterbildningsskydd, i vissa situationer är att föredra framför det registrerade skyddet, antingen som ett enklare alternativ eller i kombination med det registrerade skyddet.

Som framgått av utredningen ovan kan det i särskilda branscher vara särskilt betydelsefullt att snabbt och enkelt uppnå ett grundläggande designskydd. Detta gäller t.ex. i branscher där produkterna har kort livslängd, t.ex. modebranschen. En kläddesigner, som snabbt måste visa upp hela sin kollektion för olika återförsäljare, förstör nyhetsvärdet för samtliga ingående produkter, oavsett hur många som säljs.⁴⁶ I denna situation skulle man kunna dra nytta av det formlösa efterbildningsskyddet för hela kollektionen. Tidigare har kortvariga industrier förlitat sig på upphovsrätt, men det oregistrerade skyddet kanske ändrar på det.

Det oregistrerade skyddet kan också användas som ett komplement till det registrerade skyddet, antingen på EU-nivå eller på nationell nivå. Företag och formgivare kan med hjälp av den ettåriga nyhetsfristen börja marknadsföra och sälja en produkt som, om den uppfyller skyddskraven, automatiskt är skyddad mot plagiering i hela EU. Sedan har man ett år på sig att bestämma sig för om man vill ansöka om en registrering och uppnå ett

⁴⁶ Se Persson, Europeisk mönsterrätt och estetiskt syftande industridesign, s. 15.

starkare skydd. På så sätt står kvalificerad design aldrig helt utan skydd, och man har möjlighet att testa en produkt på marknaden innan man beslutar sig för ett omfattande registreringsförfarande. Kläddesigners, vars kollektion skyddas av efterbildningsskyddet, kan inom den ettåriga nyhetsfristen gå vidare och ansöka om det starkare registrerade skyddet för de produkter som är särskilt intressanta.

Gällande rätt innebär att upphovsrätt och oregistrerad gemenskapsformgivning kan existera samtidigt och oberoende av varandra. Det dubbla skyddet kan medföra särskilda problem vad gäller relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare. Utan avtalsreglering av samtliga tänkbara rättigheter skulle en arbetstagare kunna göra gällande upphovsrätt till ett verk där arbetsgivaren är rättshavare av gemenskapsformgivningen.

I all verksamhet som sysslar med design är det därför viktigt att vara observant på rättigheternas uppkomst och reglera tillhörigheten i förväg. Detta gäller särskilt när det handlar om rättigheter som uppkommer utan formaliteter, ibland kanske utan närmare eftertanke. Oavsett hur det oregistrerade skyddet används, är det viktigt att dokumentera det datum då formgivningen gjordes allmänt tillgängligt. Datumet är viktigt av flera skäl. Dels påverkar det nyhetskravet i förhållande till andra formgivare, dels bestämmer det nyhetsfristens och skyddstidens längd. Det är också viktigt att tänka på eventuella formkrav vid överlåtelse.

7.3 Avslutning

Ett enhetligt designskydd i EU-länderna är en anpassning till den ökande globaliseringen. Inom näringslivet spelar landgränser en allt mindre roll. Skillnader mellan länder framstår som hinder mot handel och effektiv konkurrens. Med gemenskapsformgivningen anpassas designområdet regionalt till dessa omvärldsförhållanden. Mycket talar för att de nationella rättsordningarna och därmed även nationellt designskydd alltmer förlorar i betydelse. Särskilt om det lika lätt och i princip lika billigt finns möjligheter att uppnå ett starkare och mer omfattande skydd på europeisk nivå. Gemenskapsformgivning kommer bli ett välkommet tillskott i det internationella näringslivet.

8 Källförteckning

8.1 Offentligt tryck

Dir. 1999:27. Översyn av mönsterskyddslagen, m.m.

SOU 1965:61. Mönsterskydd.

SOU 2000:75. Statens insatser för form och design.

SOU 2000:79. Mönster, form, design.

SOU 2001:68. Förslag till formskyddslag.

Prop. 1969:168. Förslag till mönsterskyddslag, m.m.

Prop. 1997/98:117. Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design.

Prop. 2001/02:121. Genomförande av Europaparlamentets och Rådets direktiv om mönsterskydd, m.m.

Green Paper on the Legal Protection of Industrial Design, III/F/5131/91/EN.

COM (93) 342 final, Proposal for a European Parliament and Council regulation on the community design.

COM (93) 344 final, Proposal for a European Parliament and Council directive on the legal protection of designs.

8.2 Litteratur

Hag, F, Designskydd, 1999

Koktvedgaard, M & Levin, M, Lärobok i immaterialrätt, 2000

Persson, F, Europeisk mönsterrätt och estetiskt syftande industridesign, 1994

Suthersanen, U, Design Law in Europe, 2000

8.3 Rättspraxis

NJA 1980 s. 575.

NJA 1990 s. 168.

RÅ 1984 2:65.